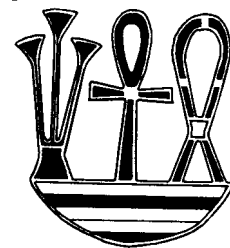

Egyiptomi Füzetek

7. évfolyam 2. szám

2007

A Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság időszakos lapja

Back Fülöp és a gamhudi ásatás

"Méltóságos Dr Szalay Imre min. tan. úrnak, mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának, f.é. 1075 sz. a. kelt felterjesztése folytán – tudomásulvétel végett megküldöm.

Budapest, 1907. szept 14. ...

A m. kir. vall. és közoktatásügyi miniszter f. év szept 14-én 95509/1907 sz. a kelt és a cs. és kir. Ház és közös külügyminiszter úrhoz intézeti leiratának másolata.

Hivatkozással f.é. 38062, 55050 és 58840./ 11 számok alatt kelt nagybecsű átíratokra, a legutóbb jelzett mellékletét visszazárva van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum nagy örömmel fogadja az Egyiptomban tudományos ásatásokat végző hazánk fiának, Back Fülöpnek azon önzetlen ajánlatát, amelynek értelmében leleteinek egy részét a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékol felajánlja. Ajándékaival mindenestre emelni fogja a Magyar Nemzeti Múzeum eddig még nagyon szerény egyiptológiai gyűjteményének az értékét.

Méltóztassék erről Back Fülöp urat, úgy a magam mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága előzetes meleg köszönetének kifejezése mellett azzal értesíteni, hogy becses ajándékának méltó felállításáról gondoskodás fog történni.

Egy drb. közleményt tisztelettel visszaküldök.

A másolat hitelül: Komlósy sk igazgató. "
(95509/907 sz. ügyirat)

Back Fülöp ugyanis, mint később például Carnarvon lord Thébában, azért kívánt ásatást folytatni, hogy hiteles és szép egyiptomi emlékekhez jusson. Közép-Egyiptomban, először Sarunában, majd azt követően Gamhudban ásatott a Gaston Maspero (1846-1916) által ajánlott egyiptológusokkal. A levélben jelzett leletek zöme az utóbbi helyről származott. Ahogy Ahmed Kamal (1851-1923) leírta, a gamhudi temető félkör alakban helyezkedett el egy 480 x 120 m-es területen, melynek a központi részét inkább gödörsírok, míg a külső felét aknasírok töltötték ki szabálytalan rendben. Az aknasírok rendszerint családi nyughelyek lehettek, mivel több helyiségre oszlottak. Az ásatók nagy összevisszaságban találták bennük a koporsókat és a többi tárgyat – a helyzet sok esetben egyértelműen korabeli sírbráslásnak volt betudható. A gödörsírok egy-egy személy

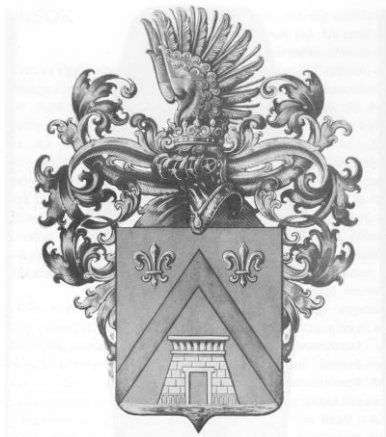
múmiáját tartalmazták. Smolenski vezetésével 3 hét alatt 47 koporsó, 20 kartonázs maszk – köztük 4 aranyozott, egy hieratikus feliratú agyagedény, egy sztélé szintén hieratikus felirattal, 70 fa maszk, 11 kanópuszláda, némelyik tetején ahom sólyommal, 4 Ptah-Szokaris-Ozirisz faszobor, és néhány démotikus feliratos maszk került elő, majd Kamal egy hete alatt 23 koporsó, 1 sztélé két sor hieratikus felirattal, kötelek, szállítókosarak, 1 nagy kerek mészkőtál, 1 szita darabjai, fapálca, feliratos edény, kanópusz ládák – esetenként szintén ahom sólyommal, kartonázsok démotikus írással, növény-guirlandok, és más, meg nem nevezett tárgyak láttak napvilágot. Olyan sok lelet volt, hogy az ásatás április 2-i befejezése után még hosszú időt vett igénybe a leletek csomagolása. Ezt követően Kamal tevéket bérelt és azokon szállították az anyagot Fasnba, ahol szintén bérelt hajókra rakták, hogy a kairói Múzeumba vigyék az összes csomagokat.

Alig egy évvel a fenti levél írása után Back Fülöppel és az ásatással kapcsolatban „az *ŐFELSÉGE SZEMÉLYE* körüli nagyméltóságú m. kir. Miniszteriumnak” érkezett levél (74.18511 sz.). Ebben olvasható a következő: „Koziebrodzki Tádé gróf kairói cs. és kir. követ Back Fülöp kairói iparos részére a nemesség legkegyelmesebb adományozása által leendő legfelsőbb kitüntetés kieszközlését hozta javaslatba

Nevezett a legjelentékenyebb kairói beviteli társaságok egyikének vezetésével van megbízva. Ez a társaság Egyiptomba több mint 7.000.000 frank értékű

Az első Egyiptomi Kiállítás részlete. Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára.

Back Fülöp nemesi címerének tervrajza

különbőféle iparcikkeket importál, melyek legnagyobb részét hazai iparunk szolgáltatja.

Az 1906 – 1908 évben Back Fülöp nagy régészeti ásatásokat folytatott, melyeknek összes eredményét mintegy 72 ládában a cs. és kir. udvari muzeumnak és a budapesti magyar Nemzeti Muzeumnak ajánlotta fel.

A nevezettnek két fivére már nemességet nyert és pedig Back Armin az 1896, Back József pedig az 1907 évben.

A cs. és kir. Külügyminisztérium Kozielbrodzki grófnak szóban forgó előterjesztését tehát a maga részéről is a legmelegebben pártolhatja. Minthogy Back Fülöp magyar állampolgár, van szerencsém a nagyméltóságú minisztériumot a vonatkozó legalázatosabb előterjesztés megtétele iránt tisztelettel megkeresni azzal a felkéréssel, hogy a tett intézkedés eredményét velem közölni méltóztassék.

Wien, 1908 szeptember hó 28-án."

(OL.K.20-1914-98.)

A sarunai majd gamhudi ásatást kieszköző és finanszírozó Back Fülöp a kairói székhelyű Orosdi-Back cég társtulajdonosa, az itt javasolt nemesi címet 1909-ben kapta meg, és erről Kairóban diplomáciai úton értesítették is, de a kihirdetésére csak 1914 január 26 után kerülhetett sor.

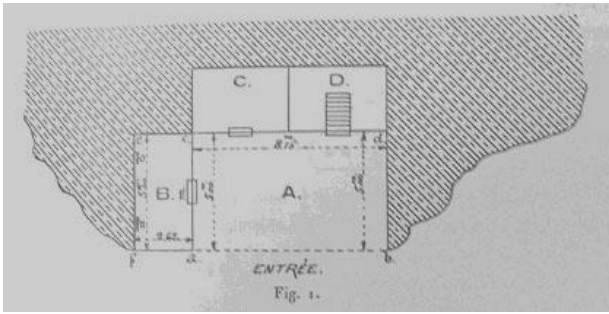
A fenti indoklásban említett régészeti ásatások a közép-egyiptomi Saruna majd Gamhud környékén folytak, és leleteinek jelentős része a Szépművészeti Múzeum Egyiptomi Gyűjteményét gyarapítja. Az állandó kiállításon láthatók a sarunai reliefek, meg egy áldozati tábla, és a gamhudi koporsókból 5 hasas példány és egy kanopuszláda, míg a többi lelet a raktárban nyert elhelyezést. (Az ásatás 90. évfordulójára rendezett kiállítás ezekből mutatott be egy válogatást.) Magáról az ásatásról Back Fülöp egy német nyelvű beadványban személyesen is beszámolt, melyet a bécsi levéltárban a Császári és Királyi Külügyminisztérium 38062 sz. ügyiratának a mellékleteként őriznek:

„Hajtván a vágytól, hogy drága hazánk is, más kultúrországokhoz hasonlóan, az egyiptomi régészeti ásatásokon résztvehessen, indítatva éreztem magam, hogy létrehozzak egy ilyen expedíciót, és Thaddäus

Smolenskit, a krakkói Tudományos Akadémia ösztöndíjasát, a bécsi Oktatási Minisztérium kiküldöttét bízom meg a vezetésével.

Az expedíció január 1-én, Sarunában kezdte meg tevékenységét. Ez a temető a Nilus bal partján, Magaga vidékén található, és még a francia kerületi régészeti felügyelő számára is teljesen ismeretlen volt; amikor Smolenski úr a 6. dinasztia korából származó hieroglif feliratokkal és képekkel díszített sírokra talált, és többek között Pepi Ankh Khua herceg (Kr e. 2000) sírját fedezte fel, a tudós világban nagy meglepetést keltett. A sír 4 kamrából áll, amelyek falait gazdagon díszítették domborművekkel és festményekkel, amelyeken a megboldogult herceget, családját és szolgáit ábrázolják. A herceget bárkában, kezében nagy evezőt tartva ábrázolták. A bárka körül a Nilus, amiben különböző halak úsznak. A véséseket olyan pontosan végezték, hogy egy természettudós könnyen felismerné az összes halfajtát, amelyik még ma is él a Nilusban, és talán azokat is, amelyek ma már nem léteznek. Sajnos Smolenski úr nem tudta a nagy tömböket eltávolítani, de a feliratokat és rajzokat lemásolták, és az egyiptológiai szakfolyóiratokban közzé fogják tenni. Szinte az összes többi sírt kifosztva és romokban találták. Néhány agyagedényen kívül semmi érdekes sem került elő. Később, Sarunától nem messze egy Kom el-Ahmar nevű dombon folytatták a feltárásokat, ahol néhány Ptolemaiosz kori mély-relief került elő. Ezek a kőtömbök sincsenek még elszállítva, de remélem, hogy a következő szezonig el lehet végezni a szállításukat; néhány, egy kopt templomból származó kőbe vésett ornamentika, egy kopt templomi bronz lámpa maradványai, több rézpénz, egy fa kéz, számos famaszok, két rossz állapotban lévő Ozirisz szobor volt az ottani ásatás zsákmánya. Említésre méltó egy skarabeusz is, amelyből kiderül, hogy a mai Sarunát az ókorban Mer-nek nevezték. Az Egyiptomi Múzeum többek között ezt a skarabeuszt is megtartotta. Mindezek a leletek ugyan nem képviselnek anyagi értéket, de

A Smolenski által megadott alaprajz (ld. ASAE 8, 1907, 149-153.)

nem jelentéktelenek tudományos szempontból. Ezt Smolenski úrral szemben is érvényesítettem, amikor március végén csüggedten el akarta hagyni Sarunát. Hála néhány beduin és kopt megjutalmazásának, tudomást szereztünk egy még szinte szűzi temető léteiről. Rögtön új engedélyt kértem. Az Egyiptomi Múzeum főigazgatója, Maspero úr, akkor éppen Felső-Egyiptomban utazott. Ez a kiváló tudós, aki folyvást a legnagyobb előzékenységgel és őszinte érdeklődéssel vetette bele magát ügyeink intézésébe, távirati úton küldte meg beleegyezését. Néhány nappal később Gamhudban (Fasn közelében, a Nilus bal partján) több mint 50 koporsót ástunk ki, amelyek az utolsó, Ptolemaiosz dinasztia idejéből származnak. A koporsókat feliratokkal és festményekkel díszítették, némelyik arca aranyozott, és valamennyiben gazdagon díszített, jól konzervált múmia van, amelyek a Kr. előtti 2-300 évből származnak. Egyik fedőt sem nyitották fel, és könnyen elképzelhető, hogy a múmiák mellett még papiruszokat, skarabeuszokat és halotti ékszereket is lehet majd találni. Számos kartonázst is találtunk, amelyek múmia maszkokból származnak, és amelyekben papirusz töredékek találhatóak, démotikus, hieratikus, kopt és görög felirattal. Mindezeket a töredékeket az Egyiptomi Múzeumnak adják kigöngyöltés végett, és tanulmányozási célra, de azután a Magyar Nemzeti Múzeumnak fogják átadni.

Blackmann úr, egy oxfordi egyiptológus, aki most a híres papirologusokkal, Grenfellel és Huntal Oxyhyneusban és, a helyszínen, Gamhudban kereste fel Smolenski urat, és kérte, hogy küldje el Oxfordba a démotikus papiruszokat tudományos feldolgozás céljából, amit Smolenski úr visszautasított. Maspero úr hazatérte után közölte velem, hogy ezek az urak őt is felkeresték gamhudi ásatási kérelemmel, amikor az engedélyt már távirati úton a kezemben tartottam.

Amikor már a legjobban belelendültünk, Smolenski úr egészségi állapota annyira megromlott, hogy az ásatásokat nem tudta befejezni. Ebben a zavarban megint csak a híres Maspero úr sietett a segítségemre. Mellém osztotta Ahmed Bey Kamalt, akivel megegyeztem a már megkezdett nehéz munka befejezéséről. Ez a gazdag és tekintélyes leletanyag

megvédését a tűző naptól, azok becsomagolását és szállítását jelentette, ami nagy nehézségekkel járt. A lelőhely a Nilustól 5 óra járásra található, és a nagy és nehéz ládákat tevéken kellett a Nilushoz szállítani. Kamal úr ezt a feladatot is nagy ügyességgel hajtotta végre. Az ásatást is sikeresen folytatta, néhány koporsót, sok fa- és festett vászonmaszkot, koszorúkat és növényeket, két jó állapotban megmaradt rojtos vászon leplet, fonott szita töredékét, fakapát, erős köteleket, szalmából fonott kosarakat (olyant, amilyent az egyiptomiak ma is készítenek, és kambilnek neveznek), egy kötőlat, múmiákat, kozmetikai eszközöket és sok, a sírokból származó faltöredéket talált.

Miután a nagy hőség a további munkákat lehetetlenné tette, abbahagytam az ásatást, de megszereztem az engedélyt a folytatására a következő szezont idején.

Most minden tárgyat az Egyiptomi Múzeumban helyeztek el, ahol a leleteket meg fogják osztani. Mint ismeretes, a Múzeumnak joga van a leletek felét megtartani, de Maspero úr nagylelkűen nem a matematikai felét fogja a Múzeum számára meghatározni. Épp ezért nem vagyok abban a helyzetben, hogy a megmaradó tárgyak pontos listáját mellékeljem. Mindenesetre ez a rám eső teljes rész. Most kénytelen vagyok Londonba utazni, ezért megbízom Smolenski és Kamal urat az expedíció folytatásával.

A következők az első osztrák-magyar ásatás nem jelentéktelen eredményei, amelyeket hazafias érzésektől telve hazámnak ajánlok, és pedig:

- a Császári és Királyi Udvari Múzeumnak Bécsben 5 koporsó,
- a Krakói Tudományos Akadémia Múzeumának, a megboldogult, nagyérdemű követségi titkára, Stadnizki gróf úr iránti hálás elismerésem jeléül, 3 koporsó
- a maradékot szeretett szülővárosom, Budapest Magyar Nemzeti Múzeumának.

Nagy hálaóra köteleznie, mélyen tisztelt Miniszter Úr, ha kegyes lenne az illetékes hivatalokat erről értesíteni. Engedjék meg, hogy még hozzáfűzzem, hogy az összes leletet költségmentesen fogják rendeltetési helyére szállítani. Remélve, hogy ez az ásatás nem az utolsó lesz, kérem a Császári és Királyi, fent említett Követet és teljhatalmú Minisztert, hogy fogadja leghűségesebb ragaszkodásom és hűségem, és legmélyebb tiszteletem kifejezését."

Thadée Smolenski (1884-1909), ahogy francia publikációit aláírta, a terepmunka befejeztével rögtön hozzáfűzte a feldolgozáshoz. Több kisebb cikket írt az Annales du Service des Antiquités Égyptiennes folyóirat számára. Először a domborművekkel díszített óbirodalmi sírral foglalkozott. Leírását 1907 áprilisában adta át publikálásra. A cikkből kiderül, hogy a sírtulajdonos, a falakon és az áljtókon olvasható címek alapján a II. Pepi idejében élt Pepi-

ankh, úgynevezett „szép nevén” Hwj magasrangú hivatalnok volt, aki olyan címekkel rendelkezett, mint *ḥ3tj-ꜥ* – „herceg”, *smr wꜥ* – „egyetlen barát”, *sš nsw* – „királyi írnok”, *ḥrj ḥb pr ʿ3* – „a fáraó felolvasó-papja”, *ḥrp šndwt nb.t* – „minden ágyékkötő felügyelője”, *jmj r3 wp.t ntr htp m pr.wj nsw* – „a kettős pr-nsw-ban nyugvó isteni törvény előjárója”, *ḥk3 hwt* – „házelöljáró”, *ḥntj š* – a piramisváros lakója („aki a tó élén van”). A levélben leírt ábrázoláson kívül Smolenski azt is említésre méltónak tartja, ahol az áldozati jeleneten Pepi-Ankh széke alatt kutyája látható. A sír késői kori újrafelhasználásáról tanúskodnak a publikációjában említett mészkő koporsók a jobb oldali hátsó teremben.

1907 novemberében, Port Saidban a Kom el-Ahmarban talált 18 kötetű feliratos mély-domborművek a Szépművészeti Múzeumban láthatók, és Wessetzky Vilmos 1967-ben a múzeum folyóiratában publikálta őket. Éppen ezek és még egy, felirat nélküli kötet, melyen 2 istennő büsztje látható, indították arra, hogy elkezdjen az adományozó Back Fülöp után kutatni. Az utóbb említett dombormű Smolenski XI-XVIII számmal jelölt darabjai közé tartozik, melyeken, mint sommásan írja, egy kivétellel „lótusszal elválasztott istennő büsztök” vannak. A cikkből az is kiderül, hogy Saruna faluban több ház falába is beépítettek hasonló kötetűeket. A kartusok alapján megállapította, hogy olyan templomból származnak, melyet a „Szótér” – „megmentő” jelzővel emlegetett I. Ptolemaiosz fáraó alapított. Amikor a következő évben visszatért a helyszínre, további kötetűeket is felfedezett, így az is kiderült, hogy a díszítéshez a következő, a „testvérét szerető” (Philadelphosz) II. Ptolemaiosz is hozzájárult. Ekkor értesült egy 220 x 90 x 50 cm nagyságú, felirat nélküli áldozati tábla feltűnéséről is, melynek rajzát ugyanitt közzétette. A templom I. számú kötetűjén Hathor istennő neve

Részlet egy sarunai reliefről. Szépművészeti Múzeum

szerepel, és mivel tudjuk, hogy állt a városban Hathor templom, az sincs kizárva, hogy a mészkőtömbök abból származnak. A tübingeni ásatásokon feltárt korakeresztény kori kopt templomba minden bizonynyal a lebontásából származó Hathorfejes oszlopfeket építették be.

Smolenki egy sarunai skrabeusz feliratát is közzétette. Az 1908 áprilisában írt rövid közlemény szerint Sarunában az előző év elején, egy késői kori sírban került elő, és felirata *wj3 Mr* volt, amit Smolenski „a mer-i napbárkának” fordított, ahol Mer-t, a „tóvidéket” a terület neveként értelmezte. Ezt alátámasztandó egy szintén a környéken talált, már a fáraókor utáninak tartott, leromlott állapotban levő koporsó feliratának a részletét idézte, ahol a halott Pa-Ré-mu mint Ozirisz, *nb Mr*, vagyis a „tóvidék uraként” van megnevezve. Kom el-Ahmar / Saruna a fáraókorban a 18. nomosz fővárosa volt, és *Hwt-nsw*-nak nevezték, fő istene pedig Hórusz volt. A város kultushelyei között tudunk tőről is. Hathor istennőnek volt szentelve a *š k(3)š* a „*nád tava*”, mint Farouk Gomaá 2001-ben éppen a fenti I. darab kapcsán megjegyezte. Így elképzelhető, hogy az Oziriszrel kapcsolatban említett *Mr* egy másik szent tóra utal.

A szövegben említett Oxyrhynchus egyértelműen Oxyrhynchusszal – a „kalapácsfal városával”, a 19. nomosz fővárosával azonos (ide tartozott Gamhud is), ahol éppen ekkoriban hihetetlenül nagy mennyiségben kerültek elő az annak idején szemétként dobott, főként démotikus és görög papiruszok: az oxfordi Sackler Library 800 dobozban több mint 400.000 töredéket őriz. Bár az Egyetemen azóta is folyamatosan dolgoznak a publikáción, és több, mint 70 kötetet nyomtattak eddig ki, még jelentős anyag tartalma ismeretlen. A papiruszokon nagy mennyiségben olvashatók klasszikus szerzők művei, mint például Homérosz, Szophoklész, Euripidész, Hésziódosz vagy Archilokhosz és olyan keresztény munkák, melyeket az Újtestamentum keletkezése táján jegyeztek le. De nemcsak az európai kultúra által hagyományozott művek találhatók meg itt, hanem számos, egyébként ismeretlen alkotás, nem beszélve azokról a dokumentumokról, melyek a korabeli élet szinte valamennyi területének ügyes-bajos dolgait írják le, vagy a legkülönbözőbb tudományos traktátusokat tartalmazzák.

Közben Back Fülöp egyéni kezdeményezése olyannyira felkeltene a hivatalos körök érdeklődését, hogy a Monarchia követségén a lelkes támogatás mellett nagyszabású terveket is szőttek, mint azt a fenti levelet kísérő levél itt következő részlete is mutatja. Kozielbrodzki báró többek között ezt írta: „*magam sem mulasztottam el Back urat biztatni, hogy legalább még egy további évig a megszerzett ásatási koncessziókat használja ki, hogy ezáltal elegendő időt lehessen nyerni a tudományos intézetek vagy a*

Monarchia magánszemélyei számára, hogy az általa oly szerencsésen ez országban a régészeti kutatásokban bevezetett részvételt folytathassák és azok tehető legmegfelelőbb kihasználásával az oly sok kívánivalót hagyó hazai egyiptológiai gyűjteményeket gazdagíthassák. Ez annál is inkább kívánatos lenne, mivel ebben a vonatkozásban szinte valamennyi, nálunk kevésbé tehető kultúrországtól is évekkal lemaradtunk, minek következtében számos szép és érdekes lelettől fosztottuk meg magunkat; az ásatási versengés pedig olyan sűrű lett, hogy minden visszaadott ásatási koncessziót rögtön megpályáznak.”

Év végén újabb irat (95.259/11) érkezett a bécsi Külügyminisztérium számára, melyet az előzőkhöz hasonlóan szintén Wessetzky Vilmos fedezett fel bécsi levéltári kutatásai során.

„Hivatkozva a május 10-i jelentésre, amely Back Fülöp úr az országban folytatott régészeti ásatására vonatkozik, és az én ezzel kapcsolatos mélyen tisztelt Miniszter úrnak küldött jelentésemre, engedtessek meg nekem Excellenciád méltóságos tudomására hozni, hogy Back úr teljes mértékben beleegyezett abba, hogy a következő szezonban további ásatásokat folytasson. Az eljövendő napokban fog az általa már sikerrel alkalmazott ifjú Smolenski Gamhudba utazni, hogy egy 12. dinasztia korabeli temetőben kutatómunkát kezdjen.

A Back-féle ásatási koncesszió hivatalos vagy állami-hivatali átvételére nézve, – ami a fent említett beszámoló alapján kívánatos volna és az ügyben érdekelt hazai illetékesek belátó és készséges akcióinak köszönhetően a megvalósulás útjára lépett – célszerű volna egy bizalmas beszélgetést folytatni az ügyben legmértékadóbb és legbefolyásosabb helyi illetékessel, Maspero úrral, a Régészeti Főigazgatóval. Rendkívül szíves fogadtatásra találtam nála. Megígérte, hogy a legmesszebbmenőkig támogatja esetleges próbálkozásainkat, és hozzátette, hogy őszinte örömmel üdvözlőné, ha egy Osztrák-Magyar Régészeti Intézet alakulna itt, főleg mivel ebben a vonatkozásban más nemzetek már régen túlszárnyaltak minket. Rögtön meg is kíséreltem kihasználni Maspero úrnak ezt a kedvező hozzáállását, hogy olyan helyzetbe hozzam magunkat, hogy a legősibb kultúra emlékeinek megszerzésében elvesztegetett időt esetleg a lehetőségeknek megfelelően behozhassuk. Mivel nekem az intenzíven vezetett munkák mellett újabb ásatási hely feletti rendelkezés, és azok sokat ígérő helyzete tűntek a legjobb előzetes kikötésnek, másrészt mivel az ásatási engedélyért folyamodás szemmel láthatóan nő, kértem Maspero urat, hogy ennek érdekében már most bővítsé ki Back úr koncesszióját. Készségesen megígérte, hogy kívánságomnak eleget tesz, és hogy a Régészeti Bizottság beleegyezését a koncesszió megadásához a következő 5, többnyire kedvező helyen fekvő

területre Back úr nevében kieszközli, hogy ezzel legalább egy évre a többi koncesszióért folyamodó konkurenciával szemben egy esetleges általunk történő átvétel számára ezen az időszakon belül biztosítsa.

Ezek a területek:

1. Sziut
2. Seikh-Fadl
3. el-Berseh
4. Qaszr el-Szajjad
5. Hawara és Ghaab a Fajum tartományban.

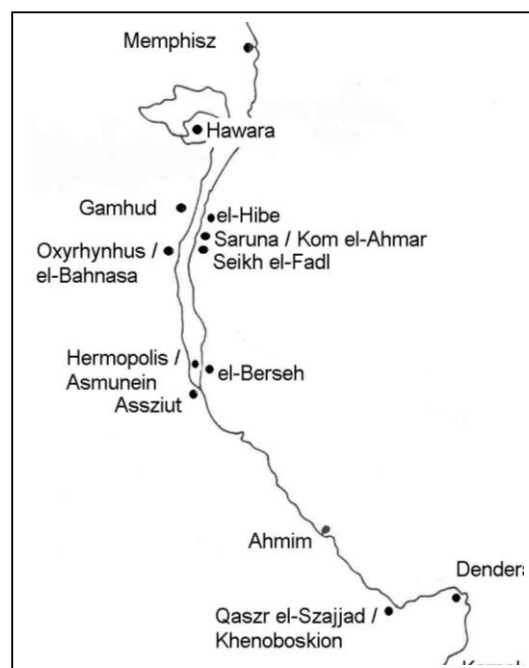
Ezzel biztosítottnak tűnik az alap a tervezett állami beavatkozáshoz a lehető legkedvezőbb feltételek mellett.

Most kívánatos lenne, hogy az ezzel kapcsolatos hazai törekvéseket minél előbb pozitív eredmény koronázza, és egy ennek megfelelő jelentős, évenkénti alap biztosíthassa, hogy az említett koncessziókat mind minőségileg, mind mennyiségileg a lehető legjobban ki lehessen használni.

Engedtessek meg nekem, hogy tisztelettel kérjem Excellenciádat, legyen szíves ezt kegyes jóindulattal tudomásul vétel végett Gudenus főkamrás úrnak előterjeszteni, mivel Őexcellenciája az ügy iránt meleg érdeklődést nyilvánított.

Tisztelettel Koziębrodzki ¹

A koncesszióban foglalt első lelőhely Assziut, vagy Sziut a 13. felső-egyiptomi nomosz fővárosa volt. Az Első Átmeneti Korban komoly összecsapásokról tanúskodnak északi érdekltségű nomosz kormányzóinak sziklasírijai. A katonai tevékenység egyik kiemelkedő emléke az 1893-ban nyilvánosságra került két katonacsoporthoz tartozó sírjából. A

¹ A források másolatát ld. Győry H., Az első magyar ásatás Egyiptomban – Válogatás a gamhudi ásatás leleteiből. Budapest 1997.

Részlet Dzsehutihotep sírjából. Deir el-Berseh.

véletlenül felbukkant leletek után 1903-ban folytatott ásatás folyamán érintetlen sírokat tárt fel Émil Chassinat és Charles Palanque, majd a következő évtizedekben továbbiakat is felfedeztek. A feltehetőleg II. Heti király uralkodásától thébai fennhatóság alá került Assziut főistene egyébként a sakálformájú Upuaut, „*az utak megnyitója*” volt.

Seikh el-Fadl közelében egy Ptolemaiosz kori sziklasír temető húzódik, ahova állatmúmiákat is eltemettek. Sokáig csak sírrablók által felszínre került emlékek voltak innen ismertek, és az egyiptomi Régészeti Hivatal is csak az 1970-es években ásatott itt, pedig a lelőhelyet 1902-03-as beszámolójában Bernard P. Grenfell és Arthur S. Hunt már említette. A koporsókon kívül előkerült sírmelléletek között szokatlanok a viaszból készült Anubisz szobrok.

1818 óta volt nevezetes hely el-Bersheh. Ekkor tártá ugyanis fel Charles Brine Dzsehutihotep sírját, melynek falán a sokszor emlegetett óriásszobor szállításának a jelenetét örökítették meg. 1891-93-ban Percy Newberry vezetésével további sziklasírokban folytak ásatások, majd Georges Daressy és Ahmed Kamal is dolgozott a hermopoliszi (15.) nomosz kormányzóinak és hivatalnokainak a sírjaiban, melyek viszonylag épen fennmaradtak, annak ellenére, hogy a helyen az Újbirodalom korától köfajtő működött, sőt később földrengés is volt. Sok sír azonban váratott még magára, így például a bőséges melléletekkel ellátott Dzsehutinakht sírt is csak 1915-ben tártá fel George Reisner ásatásán H. Lyman Story.

Qaszr el-Szajjad fáraókorai neve a *n3 šnw n Sth* – „*Széth fáj*” volt, görög neve pedig Chenoboskion. Bár viszonylag nagy helység lehetett, hiszen Pachomios idején Szarapis templom állt itt, a telepü-

lésnek egyelőre semmilyen régészeti nyoma nincs dokumentálva. Valamivel jobban ismert a temető, mely az Óbirodalom végén a (7. felső-egyiptomi) nomosz kormányzóinak is örök nyugodalmat nyújtott, mint kiderül Pierre Montet 1936-os Kemiben közzé tett cikkéből. Világhírűek viszont a gnosztikus Nag Hammadi kódexek, amik ezen a vidéken kerültek elő, sajnos ismeretlen körülmények között.

Közismert lelőhely volt a Fajum vidéke, de itt is talán a leghíresebb Hawara volt, ahol Flinders Petrie 1888-ban tett fantasztikus felfedezéseket. III. Amenemhat piramis-együttesének a feltárása során azonosította a Hérodotosz által leírt Labyrinthust, és kiásta a fáraó kolosszális ülőszobrát, melyet ma a Kairói Múzeumban lehet látni. Nem messze tőlük meg egy római kori temetőre bukkant. Az itteni múmiapólyákba csavart ragyogó színekkel megfestett, szinte élő portrék az európai műkereskedelem szenzációjának a titkát is felfedték – kiderült, milyen célt szolgáltak, és honnan származtak Theodor Graf arcképei. Bőségesen talált még ilyen enkausztkus vagy temperával festett portrékat később is, amikor 1910-11-ben visszatért Hawarába.

Mindezek ismeretében az elképzelt Régészeti Intézetnek jó esélyei lettek volna jelentős régészeti felfedezésekre és bőséges leletanyagra, ami nemzetközi hírünket és hazai gyűjteményeinket gyarapíthatta volna. Az osztrák és lengyel ásatások viszonylag hamar elkezdődtek, a következő magyar expedíció több évtizedet váratott magára. Legközelebb a Castiglione László vezetésével megvalósult 1964-es núbiai mentőexpedíció adott lehetőséget a magyar egyiptológiának ásatásra Abdallah Nirquiben, majd a rendszeres feltárásokat Kákosy László indította el 1982-ben a Dzsehutimesz sírban (TT32) végzett munkákkal. Azóta a magyar egyiptológia egyre bővülő körben van jelen Egyiptomban: a ramesszida programmá alakult, több sírra kiterjedő thébai ásatások mellett sor került egy sivatagi expedícióra Bir Minihben, rendszeresen folyik Wadi Uweinat sziklafestményeinek felmérése, kutatócsoport indult a szudáni Merowe gát építése miatt meghirdetett leletmentésre, és elkezdődött Kom Truga településének a feltárása, sőt reményeink szerint rövidesen Illahunban is sor kerül terepmunkára.

Győry Hedvig
Szépművészeti Múzeum

Előadás helye és ideje:
Nemzetek Háza, 2007. június.4.

Egyiptomi Füzetek 7/2, 2007
Kiadja a Magyar Egyiptomi Baráti Társaság
Ókori Egyiptomi Bizottsága
Szerkesztő: dr. Győry Hedvig
Levélcím: H-1062 Budapest, Bajza u. 54.
e-mail: gyory@szepmuveszeti.hu